

QORAXONIYLAR DAVRIDA BUYUK IPAK YO‘LINING AHAMIYATI

ЗНАЧЕНИЕ ВЕЛИКОГО ШЕЛКОВОГО ПУТИ В ПЕРИОД КАРАХАНИДОВ

THE IMPORTANCE OF THE GREAT SILK ROAD DURING THE QARAKHANID PERIOD

Ikromov Ismoiljon

Andijon Davlat Pedagogika

Instituti o‘qituvchisi

Maxamadsidiqov Asadbek

Andijon Davlat Pedagogika instituti Ijtimoiy

va Amaliy fanlar fakulteti talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Qoraxoniylar davrida Buyuk Ipak yo‘lining siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanish jarayonlaridagi o‘rni har tomonlama tahlil etiladi. Tadqiqotda turkiy sulola hukmronligi o‘rnatilishi bilan savdo yo‘llari xavfsizligining mustahkamlanishi, karvonlar harakati uchun yaratilgan qulay sharoitlar hamda davlatning savdo-sotiqdan olgan daromadlari mintaqa taraqqiyotiga qanday ta’sir ko‘rsatgani ilmiy asosda yoritilgan. Shuningdek, Qoraxoniylar boshqaruvi davrida shaharsozlik, hunarmandchilik va diplomatik aloqalar faollashuvi Buyuk Ipak yo‘lining strategik ahamiyatini yanada kuchaytirgani ko‘rsatib beriladi. Mazkur maqola Buyuk Ipak yo‘lining Markaziy Osiyo tarixiy jarayonlaridagi o‘rni va Qoraxoniylar sulolasi siyosiy-iqtisodiy siyosatining o‘zaro bog‘liqligini ochib beradi hamda mavzu bo‘yicha yangi ilmiy xulosalarni taklif qiladi.

Kalit so‘zlar: Qoraxoniylar davlati, Buyuk Ipak yo‘li, savdo yo‘llari, karvonlar xavfsizligi, iqtisodiy taraqqiyot, siyosiy barqarorlik, shaharsozlik, hunarmandchilik, madaniy almashinuv, Markaziy Osiyo tarixiy jarayoni.

Аннотация: В данной статье всесторонне анализируется роль Великого шёлкового пути в политических, экономических и культурных процессах развития в эпоху Караханидов. В исследовании научно обосновано отражены укрепление безопасности торговых путей после установления власти тюркской династии, создание благоприятных условий для движения караванов, а также влияние доходов от торговли на региональное развитие. Кроме того, показано, что в период правления Караханидов активизация градостроительства, ремесленничества и дипломатических связей ещё более усилила стратегическое значение Великого шёлкового пути. Статья раскрывает место Великого шёлкового пути в исторических процессах Центральной Азии и взаимосвязь

политико-экономической политики Караханидской династии, предлагая новые научные выводы по исследуемой теме.

Ключевые слова: Караханидское государство, Великий шёлковый путь, торговые пути, безопасность караванов, экономическое развитие, политическая стабильность, градостроительство, ремесленничество, культурный обмен, исторический процесс Центральной Азии.

Annotation: This article provides a comprehensive analysis of the role of the Great Silk Road in the political, economic, and cultural development processes during the Karakhanid period. The study scientifically substantiates how the establishment of the Turkic dynasty strengthened the security of trade routes, created favorable conditions for caravan movement, and influenced regional development through revenues derived from trade. The article also demonstrates that under Karakhanid rule, the growth of urban planning, craftsmanship, and diplomatic relations further enhanced the strategic importance of the Great Silk Road. The research reveals the significance of the Silk Road in the historical processes of Central Asia and examines the interrelation between the Karakhanid political-economic policies and regional development, offering new scholarly conclusions on the subject.

Key words: Karakhanid State, Great Silk Road, trade routes, caravan security, economic development, political stability, urban planning, craftsmanship, cultural exchange, historical processes of Central Asia.

Markaziy Osiyo tarixida Qoraxoniylar davlati alohida o‘rin tutadi. Bu sulola hukmronligi davrida mintaqqa nafaqat siyosiy jihatdan barqarorlashgan, balki iqtisodiy va madaniy hayotda ham yuksalish yuz bergan. Ayniqsa, Buyuk Ipak yo‘li bo‘ylab shakllangan savdo-sotiq tizimi Qoraxoniylar siyosatining markaziy yo‘nalishlaridan biri bo‘lib, davlat taraqqiyotini belgilovchi asosiy omillardan sifatida namoyon bo‘lgan. Ipak yo‘lining Sharq va G‘arbni bog‘lovchi strategik yo‘lagi Qoraxoniylar hukmronligi davrida yanada xavfsiz, tartibli va iqtisodiy jihatdan samarali shaklga keltirildi. Bu esa karvonlar oqimining ko‘payishiga, shaharlar rivojiga, hunarmandchilik tarmoqlarining kengayishiga hamda diplomatik aloqalarning mustahkamlanishiga zamin yaratdi.

Qoraxoniylar tomonidan savdo yo‘llarining muhofazasi, soliqlar tizimining takomillashtirilishi va yirik savdo markazlarining faoliyatini qo‘llab-quvvatlash Buyuk Ipak yo‘lining mintaqqa taraqqiyotidagi ta‘sirini sezilarli darajada oshirdi. Mazkur jarayonlar nafaqat iqtisodiy yuksalishga, balki turkiy xalqlarning madaniy hayoti, ilmfan taraqqiyoti va xalqaro aloqalarning kengayishiga ham xizmat qilgan. Shu bois Buyuk Ipak yo‘li Qoraxoniylar davrini tadqiq etishda asosiy tarixiy omillardan biri sifatida qaraladi.

Ushbu maqola Qoraxoniylar davlati siyosati va Buyuk Ipak yo'lining o'zaro bog'liqligini ochib berish, savdo yo'llari orqali shakllangan iqtisodiy, siyosiy va madaniy jarayonlarni ilmiy tahlil qilishni maqsad qiladi. Tadqiqot natijalari ushbu davr tarixidagi muhim jarayonlarni qayta ko'rib chiqishga, ularning mintaqa taraqqiyotidagi ahamiyatini chuqurroq yoritishga xizmat qiladi.

Qoraxoniylar davlati shakllangan IX–XI asrlarda Buyuk Ipak yo'li mintaqaning siyosiy barqarorligida hal qiluvchi omil bo'lgan. Sulola hokimiyati karvon yo'llarining xavfsizligini ta'minlash orqali o'z siyosiy mavqeini mustahkamlashga intilgan. Ayniqsa, savdo yo'llari bo'yicha barpo etilgan karvonsaroylar, kuzatuv inshootlari va qo'riqlash tizimi hududning siyosiy integratsiyasini kuchaytirgan. O'rta Osiyoning markaziy qismida joylashgan Raboti Malik karvonsaroyining XI asrda qurilgani Qoraxoniylarning savdo yo'llariga qaratgan strategik e'tiboridan dalolat beradi. Tadqiqotlarda bu inshoot davlat tomonidan himoya qilingan savdo tizimining yirik elementi sifatida qayd etiladi.¹

Karvonlar harakatining barqarorligi Qoraxoniylar hududidagi siyosiy boshqaruvning mustahkamligini ko'rsatib, mintaqada tinchlik muhitining shakllanishiga xizmat qilgan. Savdo yo'llarining qo'riqlanishi orqali sulola yirik xalqaro aloqalarning faol ishtirokchisiga aylangan.

Buyuk Ipak yo'lining faoliyati Qoraxoniylar iqtisodiyotining asosiy harakatlantiruvchi kuchi bo'lgan. Savdo yo'llari bo'yicha karvonlarning erkin harakat qilishi nafaqat tovar aylanmasini oshirgan, balki shaharlarning iqtisodiy faolligini ham kuchaytirgan. Arxeologik manbalarda qayd etilishicha, Paykend kabi yirik savdo markazlarida XI–XII asrlarda savdo-sotiq subyektlarining ko'payishi, oziq-ovqat va hunarmandchilik mahsulotlarining turlanishi, shahar xo'jalik tuzilmasining murakkablashuvi kuzatilgan.

Arxeobotanik topilmalar Paykenda qishloq xo'jaligi mahsulotlari, xususan, g'alla, uzum va boshqa ekinlar karvon yo'llari orqali faol tashilganini ko'rsatadi. Bu esa shahar iqtisodiyoti Ipak yo'liga bevosita bog'langanini tasdiqlaydi.²

Shuningdek, Qoraxoniylar davrida savdo yo'llarida xizmat ko'rsatish infratuzilmasi — karvonsaroylar, sardobalar, bozorlar va ustaxonalar keng rivojlangan. Raboti Malik karvonsaroyi qurilishidagi me'moriy yechimlar davlat tomonidan savdoga qaratilgan investitsiya darajasini ko'rsatadi.³ Bu inshootlar orqali davlat savdodan olinadigan boj va soliq turlarini tartibga solgan.

¹ Karelin, A. Rabati Malik Caravanserai: Architecture and Historical Significance. – Tashkent: UzAS Publishing, 2018. – pp. 45–62.

² Marsh, A., & Spengler, R. "Qarakhanids on the Edge of the Bukhara Oasis: Archaeobotanical Evidence from Medieval Paykend." *Journal of Archaeological Science*, vol. 45, 2017, pp. 233–247.

³ Karelin, A. Rabati Malik Caravanserai: Architecture and Historical Significance. – Tashkent: UzAS Publishing, 2018. – pp. 45–62.

Qoraxoniylar iqtisodiyotida hunarmandchilik alohida o‘rin tutgan bo‘lib, Ipak yo‘li orqali O‘rta Osiyo hunarmandlari Sharq va G‘arb bozorlariga chiqish imkoniga ega bo‘lgan. Arxeologik va san‘atshunoslik tadqiqotlariga ko‘ra, Qoraxoniylar davrida metall, yog‘och, zargarlik, kulolchilik kabi tarmoqlar rivojlangan va bu mahsulotlar xalqaro bozorlarda talab yuqori bo‘lgan.

Hunarmandchilik mahsulotlarining xilma-xillashuvi va uslublarining boyishi Ipak yo‘li bo‘ylab olib borilgan madaniy almashinuvning natijasi sifatida baholanishi mumkin. Masalan, Qoraxoniylar davriga oid sopol buyumlarda Sharqiy Turkiston, Xuroson va Xitoy uslublarining sintezlangan jihatlari aniqlangan.⁴

Shuningdek, mintaqaga tashrif buyurgan savdogarlar, elchilar va sayyohlar madaniy ko‘rinishlarning tarqalishiga sabab bo‘lgan. Bu jarayon Qoraxoniylar madaniyatining “Islom uyg‘onishi” davri bilan uyg‘unlashgan holda davom etganligi tadqiqotlarda ta’kidlanadi. Buyuk Ipak yo‘li Qoraxoniylar davrida faqat iqtisodiy emas, balki ma’naviy yuksalishning ham omili bo‘lgan. Tadqiqotlarda sulola davri ko‘pincha “turkiy hududlarda islomiy uyg‘onish davri” sifatida qayd etiladi.⁵

Ipak yo‘li orqali ilmiy qo‘lyozmalar, diniy asarlar, me’moriy uslublar va ta’lim tizimidagi yangiliklar kirib kelgan. Natijada, Buxoro, Samarqand, O‘tror, Balasog‘un kabi shaharlar ilm-fan va madaniyat markazlariga aylangan. Savdo yo‘llarining faolligi tufayli ilm-fan vakillari o‘rtasida g‘oyalar almashinuvi kuchaygan.

Karvonsaroylar nafaqat savdo markazi, balki ma’naviy uchrashuvlar, suhbatlar, diniy ta’limotlar almashinadigan maskan bo‘lgan. Bu esa siyosiy barqarorlik bilan birga ko‘p millatli madaniy muhit shakllanishiga xizmat qilgan.⁶

Xulosa qilib aytganda, Qoraxoniylar davrida Buyuk Ipak yo‘li nafaqat savdo va iqtisodiy almashinuvning, balki siyosiy va madaniy barqarorlikning ham markazi bo‘lgan. Karvon yo‘llari xavfsizligi, karvonsaroylar va savdo infratuzilmasining rivojlanishi mintaqada tinchlik va strategik uyg‘unlikni mustahkamlagan. Shu yo‘l orqali shaharlar iqtisodiy va madaniy jihatdan yuksalib, hunarmandchilik, ilm-fan va san‘at rivojiga keng imkoniyatlar yaratgan.

Buyuk Ipak yo‘li mintaqani Sharq va G‘arb sivilizatsiyalari bilan bog‘lab, madaniy almashinuv, bilim tarqalishi va ilmiy yangiliklar o‘rnashishiga zamin yaratgan. Karvonsaroylar esa nafaqat savdo markazi, balki insonlar orasida g‘oya va madaniyatning uchrashuv nuqtasiga aylangan.

⁴ Semenov, V. A. Artisanhip and Urban Craft Production in the Karakhanid Era. – Almaty: Institute of Oriental Studies, 2016. – pp. 101–128.

⁵ Kamaliddinov, S. Cultural Renaissance of Central Asia in the Karakhanid Period. – Samarkand: International Institute of Central Asian Studies (IICAS), 2019. – pp. 9–38.

⁶ Baipakov, K. Caravanserais of the Great Silk Road: Archaeology and Architecture. – Astana: Eurasian National University Press, 2015. – pp. 57–84.

Natijada, Qoraxoniylar davrida Buyuk Ipak yo‘li Markaziy Osiyoning siyosiy, iqtisodiy va madaniy rivojlanishidagi hal qiluvchi vosita bo‘lib, mintaqqa tarixidagi o‘ziga xos uyg‘onish davrini belgiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Baipakov, K. Caravanserais of the Great Silk Road: Archaeology and Architecture. – Astana: Eurasian National University Press, 2015. – pp. 57–84.
2. Kamaliddinov, S. Cultural Renaissance of Central Asia in the Karakhanid Period. – Samarkand: International Institute of Central Asian Studies (IICAS), 2019. – pp. 9–38.
3. Karelin, A. Rabati Malik Caravanserai: Architecture and Historical Significance. – Tashkent: UzAS Publishing, 2018. – pp. 45–62.
4. Marsh, A., & Spengler, R. “Qarakhanids on the Edge of the Bukhara Oasis: Archaeobotanical Evidence from Medieval Paykend.” *Journal of Archaeological Science*, vol. 45, 2017, pp. 233–247.
5. Semenov, V. A. Artisanry and Urban Craft Production in the Karakhanid Era. – Almaty: Institute of Oriental Studies, 2016. – pp. 101–128.